

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Мирослав ПАНТИЋ

Филолошки факултет
Београд

ФРАГМЕНТИ О МАРИНУ ДРЖИЋУ (II)*

1. Ко је Држићев Сабо Никулинов?

Када је о карневалу 1549. године изведена пред кнежевим двором у Дубровнику само делимично — услед невремена које је изненадно настало и растерало и гледаоце и извођаче — или када је приказана на свадби Влаха Држића 1551, за уски круг званица, рођака и пријатеља, први пут у потпуности, Држићева *Тирена*, рустикална еклога, како је зову једни, или пасторална комедија, како је схватају други, изазвала је најживље занимање оновремених Дубровчана. То занимање није било од исте врсте и није могло увек радовати песника *Тирене*. У једном кругу гледалаца оно је несумњиво значило прихватање Држићевог дела и уживање у њему; али у другом, сачињеном од људи који аутору *Тирене* нису били склони, ширио се глас да та толико привлачна драма и није дело Марина Држића, тада једва и познатог као драмског писца, — докле је била изведена само његова прозна комедија *Пошет* — већ да ју је написао Мавро Ветрановић, прослављени песник у многим књижевним врстама, па међу њима и у драмама о пастирима и вилама, попут *Тирене*. Држић, који је уз многе животне горчине доживео најзад да буде оклеветан као плагијатор, — дакле, као „лупеж“ који присваја туђа добра, — није са лакоћом дочекао нову неправду и покушао је да заштити осумњичено дело и своју утрожену песничку част. У одбрану *Тирене* устао је посланицом *Свитлому* и *врдному властелину Сабу Никулинову*, у којој је тог дубровачког моћника уверавао да га „мнози несвијесни“ обећују као крадљивца, а да „зли“ го-

* Први низ ових *Фрагмената* објављен је у *Зборнику Филозофског факултета XI—1 (Споменица Јорја Тадића)*, Београд 1970, 413—430.

воре како у Дубровнику тога часа има само један „пјеснивац” — а то је Мавро Ветрановић, или Чавчић, како су га још сви тада звали — и да је он „у пјесан” ставио „све Држић што поје”. Тада још непознати Држић упућивао је, преко племића Саба Никулинова, својим клеветницима поруку, а себи јамачно и потребну утеху:

Лупештвом, ах тиме не твор' ме ниткорѐ,
Незнано ер име још славно бит море.

Остало је неизвесно шта је Држић очекивао од угледног и утицајног дубровачког властелина, и да ли је он ову посланицу писао с једином сврхом да о истини обавести неупућане; исто се тако не зна ни да ли је Сабо Никулинов примио Држићево разјашњење и да ли је потом негде дејствовао да оно буде и усвојено. У сваком случају Држић је био свестан да му лична одбрана, па и када је најправеднија на свету, може бити само од мале користи, и зато се постарао да му у одбрану прикочи и сâм онај песник кога је он тобоже плагирао. Са „пскоља”, на коме је проводио дане у молитвама, у науци и литератури, стари Ветрановић одмах се спремно одазвао *Пјесанцом Марину Држићу у помоћ*, једним од најређих докумената стваралачког поштења и честитости у читавој нашој књижевности. У тој „пјесанци” Ветрановић је не само објављивао Држићево ауторство *Тирене* и отклањао зле гласине („крива суда”) о плагијату, него је и о тада још недовољно знаном песнику Држићу и његовој поезији говорио речима највиших похвала.

Ветрановићева „пјесанца” сигурно је рашчистила ствари и са Држића спрала љагу клевете, вративши му правду у потпуности. Али песник *Тирене* као да се још увек није осећао сигурним и пожитао је, без сумње уз обилну материјалну потпору самог Влаха Држића, пребогатог дубровачког грађанина на чијем је „пиру” *Тирена* и играна, да је под својим именом штампа, истина са три друга своја дела у стиху (у једно од њих, *Пјесни љубене*, уврстио је и посланицу Сабу Никулинову), али несумњиво као главни део књиге, која је света утледала у Венецији 1551. године и од које се стицајем прилика није сачувао ниједан примерак.

Тако се коначно смирила ова прва полемичка бура око ауторства у дубровачкој књижевности ренесансе, у којој су неко место и извесна улога припали дубровачком властелину Сабу Никулинову. Тот властелина Држић није назначио презименом, јер за тим онда у Дубровнику и није било потребе, пошто су га сви Дубровчани добро знали под именом личним и именом његовога оца (Никулин), па су га извесно само тако и звали, као што га је тако звао и Држић. Кад су нас од тог времена одвојиле многе године, читаоци Држићевих дела нису више памтили све те појединости, па је негде крајем XVII или на почетку XVIII века ерудита и песник Ђуро Матијашевић, који се иначе много бавио Држићем и преписивао је његова дела, или је из њих правио изводе, у покушају да одговори на питање ко је тај Сабо Ни-

кулинов, записао да је он био из рода Гундулића, дакле Сабо Никулинов Гундулић. Матијашевићево објашњење није, разуме се, промакло биографу Сару Цријевићу, и он га је прихватио и унео у напис о Марину Држићу, који је део његове *Дубровачке библиотеке* и у коме је уз остало изложио и главне моменте ове афере око тобожњег Држићевог плагијата.¹ Од Сара Цријевића идентификовање Саба Никулинова са Гундулићем тога имена преузимали су и сви други, од првих издавача Држићевих дела све до опрезног Милана Решетара², и оно је и данас општеважећа чињеница књижевне историје.

Ипак је то била заблуда: Држићев Сабо Никулинов није Гундулић, нити се пак икакав Сабо Никулинов Гундулић може наћи у архивским књигама старог Дубровника за читаво време у коме је књижевно деловао Марин Држић. Сасвим извесно њега није било ни у тадашњем животу. Угледни властелин коме се Држић обратио тврдећи да му *Тирену* хоће да одузму „мнози не-свијесни“ и „зли“ међу Дубровчанима био је Сабо Никулинов Менчетић, једини Сабо Никулинов који тада у Дубровнику постоји. Држић је добро знао коме ће се обратити и ту личност пажљиво је одабрао према значају који је у Граду она тада имала. Властелин Сабо Никулинов Менчетић ушао је са двадесет година у Велико вијеће Дубровачке Републике 4. новембра 1532, што значи да је рођен 1513. године³ — јер Дубровчани су године властеле рачунали од зачећа, а не од рођења, — а када је *Тирена* први пут извођена (1549), имао је тридесет шест, а у време њене стварне премијере (1551) две године више, тридесет и осам. Тада још увек није могао бити кнез Републике, јер је за досезање те чести морао да буде старији, — а није још биран ни за провидура града, као ни члана Малог вијећа. Али је у државној управи већ имао значајне функције: конзула цивилних послова (1549), сенатора и једнога од шесторице привалних адвоката (1550) и такође једнога од шест судија за ствари криминала (1551). Кнез Републике Менчетић ће почети да бива убрзо: први пут у априлу 1557, а затим је то у јуну 1560, мају 1566, мају 1569; а као члана Малог вијећа нашао га је смрт 1571. године.⁴ О угледу и друштвеном утицају Саба Никулинова Менчетића најбоље се може судити по државним пословима и дипломатским мисијама које му је влада поверавала. Тако је он, на пример, 22. септембра 1546.

¹ Видети *Stari pisci hrvatski*, VII² (*Djela Marina Držića*, за штампу priredio Milan Rešetar), Zagreb 1930, XCVII и 18. у нап. — Serafin Marija Crjević (*Seraphinus Maria Cerva*), *Dubrovačka biblioteka* (*Bibliotheca Ragusina*), priredio Stjepan Krsić, sv. II и III Zagreb 1977, 382.

² *Stari pisci hrvatski*, VII², XCII.

³ *Historijski arhiv u Dubrovniku* (у даљем навођењу HAD), *Specchio del Maggior Consiglio 1500—1599*, 386: Ser Sebastianus Nicolini de Menze, annorum XX Die... novembris 1532, 1571 obiit.

⁴ Исто, на разним странама. Менчетић је био члан Малог вијећа год. 1553, 1556, 1559, 1562, 1565, 1568, и 1571. Уз белешку о последњем избору, 1571, дописано је касније: obiit in regimine.

изабран да заједно с такође виђеним Марином Жупановим Бунићем прими и дочека француског амбасадора који је стигао у Град на путу за Венецију.⁵ Фебруара 1556. влада је била одлучила да га упуту за поклицара у Рим, али је он ту дужност отклонио, због многих болести од којих је тада патио, подупревши своја тврђења мишљењем надлежног лекара;⁶ ипак је у току исте године путовао краљу Фердинанду I Хабзбуршком да дејствује у ствари бивших дубровачких племића, а тадашњих одметника Бучићића.⁷ Током 1563. био је дубровачки посланик у Венецији.⁸ Али и када је боравио у Граду, ствари и обавештења из међународне политике текли су преко или око њега: уобичајене извештаје о њима слао му је у писмима из Рима знаменити дубровачки дипломата и правник из тих деценија, а његов сестрић Франо Франов Гундулић.⁹ Менчетић је, како изгледа, био близак и неким дубровачким писцима, и то баш онима међу којима је, као што се даде наслутити, радо био виђен и Марин Држић. Када му је 1560. умрла супруга Цива, рођена Градић, смрт, „честите владике“ оплакао је и Менчетића је покушао да утеши нико други, и мањи, до гласовити, а тада већ и врло стари, Мавро Ветрановић песмом *У приминутје госпође Циве, дружевнице господина Саба Менчетића, властелина дубровачкога, 1560.*¹⁰ Према Ветрановићевим речима, које су с обзиром на прилику за коју су писане могле бити и понешто претеране, Цива је била не само „племенита, прилике анђеоске, од рода честита и крви властеоске“; већ и „госпоја красна, прилика и блага“; Менчетићу је она била „узглавје“, „двјијет румени и вјечно уфање“, „анђеоска доброта“, „покоји и здравје“, „бијела голубица притиха и блага“, „верна грлипа“. У Ветрановићевој песми замишља се како она одговара са неба на Сабове уздахе: одговара, као што је бесумње чинила и у животу, нежним старањем за мужа, који није „научан“ да живи сам без ње. молитвама Богу за њега, бригама због његових „труда приљутих“ од болести од којих пати („од фланка и гуте“), али што је нарочито карактеристично, „блажена Градица“ молила је одозго свога мужа:

докле си на свијети,
мој драги, за твој град сваки труд поднијети,
поноси знојан труд у бријеме у овако
и чини прави суд свакому једнако,
ер земљу ки суде, а нијесу исправни,
залуду рај жуде и ови крам приславни.

⁵ HAD, Consilium Minus, 40 (1543—1547), 230.

⁶ *Дубровачка акта и повеље*, сабрао и објавио Јован Радоњић, књ. II св. 2 (СКА, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, III одељ. књ. VIII). Београд 1938, 23. и 24.

⁷ Исто, 27. и 39.

⁸ Исто, 327.

⁹ Исто, 242.

¹⁰ *Dvadeset pjesama Mavra Vetranovića, priopćio dr Pero Kolendić, Građa za povijest književnosti hrvatske*, књ. 7, Загреб 1912, 189—195.

То последње њеним је порукама Ветрановић сигурно додао са своје стране, одражавајући, потпуно извесно, у томе и расположење већег дела ондашњег Дубровника, и можда баш — а зашто да не? — и нашега Држића.

2. Премијера Држићеве комедије „Пјерин”

Хронологија Држићевог драмског рада, дуго и у више махова успостављана, није до краја успостављена још увек. За већину његових драма, и кад год је то на основу нечега било могуће, утврђен је тренутак када су настале или када су приказиване, али нека од његових дела једноставно нису пружала никаквих елемената који би представљали ослонце у настојању да се она повежу ближе с временом у које су први пут изишле пред гледаоце. Таква су дела комедије *Манде* и *Аркулин*, на пример, којима недостају наслови и почетни делови, где би било барем нечега, помена личности и њихових свадби на којима су та дела извођена, као што је то уобичајено код Држића, и што би могло указати на траг до одговора. Али је чудно што траг није уочен ни понегде где га је било.

Држићеву више но непотпуно и само у неповезаним фрагментима очувану, али по свему иначе изврсну, комедију *Пјерин*, књижевни историчар Милан Решетар, који се поред осталог много бавио и утврђивањем хронологије Држићевог драмског рада, сврстао је, заједно с комедијама *Манде* и *Аркулин*, у дела за које не знамо ни где су, ни када су извођена, и за која се зато морамо служити само приближним наслућивањима.¹¹ За њега је, тако, као и за Пера Будманија пре тога, било сасвим јасно да је *Пјерин* млађи од комедије *Дунда Мароја* јер се у њему сасвим јасно алудира на *Дунда Мароја* речима: „Друти се си учинио Маро Маројев, који кад сплавио имање бијеше, не хтје да оца позна”, а то баш чини Маро Маројев у *Дунду Мароју*. Наведене речи упућује у комедији *Пјерин* отац двојице Пјерина онемо свом сину тога имена кога је изгубио и одавно већ заборавио у Венецији, и који њега уистину и не може да познаје, а верује, тај отац, да их упућује другоме близанцу који живи уз њега у праду и који га, разумљиво, мора добро знати, па он јада у бесу закључује да се попут сина *Дунда Мароја* само због нечега претвара да га не познаје. На темељу те појединости тачно је и лако одређено да је *Пјерин* млађи од *Дунда Мароја*, али се даље од тог сувише општег одређења није пошло.

У самој комедији, међутим, пружена је за то једна могућност, која није запажена, па није ни искористићена. Облождер, један од слугу те комедије, чије име довољно јасно сведочи о његовој правој природи, каже на једном месту: „Доно се Мишќинов

¹¹ Stari pisci hrvatski, VII² XCVI.

жени, поћу се мало пријавит; ту ме готова вечера чека". Очигледно је ту реч о свадби („пиру“) за коју је Пјерин писан и на којој је изведен. Такве алузије у Држићевим драмама у којима личности помињу свадбе пред чијим званицама изводе саму представу срећу се и другде код Држића. Такав је случај с *Тиреном*, „комедијом“ приказаном „у Држић на пиру“, у чијем прологу „Влашић“ Обрад у низу стихова описује свадбу Влаха Држића и његове „невјесте“ Марије „свијетла племена Синчићевих куће“, на којој се гости пуно старе и младе „миле чељади“ и на коме је Обрад гост и сам: о „пиру“ Влаха Држића, на чијој је једној вечери представљена и Држићева друга „комедија“ *Венере и Адон*, нашироко прича својим саговорницима, „Власима“ као што је и он сам, припити и сити Вукодлак. У комедији *Скуп*, такође, Пролог, који говори Један сатир, а кога ипра невестиин брат Стијепо, доста је речи о пиру Саба Гајчина, то јест властелина Саба Палмотића, за који је она и смешљена.

Али ко је тај Цоно Мишкинов, на чијем је пиру дубровачки комедиограф забављао младенце, својту и позване госте својом комедијом *Пјерин*?

Као што је то обично чинио, Држић је ту личност одредио именом које је носила (Цоно, Junius) и именом њенога оца (Михо, Michael, односно хипокористично Мишко, одакле придев Мишкинов), што је за Дубровник његовога времена било и сасвим довољно. За сврху која нас овде занима то би међутим било апсолутно недовољно да је којим случајем тада у Дубровнику било више дубровачких племића који су се звали Цоно, а чији су очеви носили име Михо, али орећом између 1530. и 1567. године постоји један једини такав властелин и то Цоно Мишкинов Бучић, који је живео између 1530. и 1581. године.¹² Тај Цоно Мишкинов начинио је 23. априла 1552. године женидбени уговор с младом владиком Цивом, кћери властелина Јерка Павовог Градића. Како је двоје младих било у четвртом степену сродства, морали су због те препреке од Свете столице добити дозволу за ступање у брак, а чим је она стигла из Рима, брак је уговорен и склопљен, и то за одмах (*per verba de praesenti*), па је тада свадба и прослављена. За мираз, и за невестино одело и украсе, отац Цивин обећао је и одмах Цону предао хиљаду дуката или је багем тако у службене књиге уписано, али како је то време кад дубровачка влада нормира и прописује горњу границу мираза, у настојању да спречи утакмицу у луксузу и сувишно расипање, лако је могућно да је стварни мираз био и већи, а да се његов мањи износ морао декларисати због строгих прописа.¹³

Судећи по тестаменту Цона Мишкиновог, који је начињен 11. јануара 1581, а отворен и регистрован 2. октобра исте године,

¹² Вид. наведени *Specchio del Maggiore Consiglio 1500—1599*, 388: *Ser Giuono Mich. de Bona. Die XV Novembre. 1549. 1581 obiit.*

¹³ *NAD, Pacta Matrimonialia*, 8 (1543—1558), 123—123'.

пошто је у Град стигла вест о смрти Бунићевој у Венецији, то је био силно богат властелин. Већ од оца и стрица, који су обојица умрли далеке 1531. године, он је наследио големи иметак, од кога су у Дубровнику, у Улици од Црјевјара и друде, куповане куће, а у околини, блиској и даљој, многа имања и виногради; породица је осим тога у Пружу имала летњиковач и врт с капелом. Тај иметак морао је Џово Мишкинов још увећати трговачким пословима којима се несумњиво бавио. Умирући, он је оставио на хиљаде дуката само манастирима и црквама, за мисе и друге побожне сврхе, затим убожитима и болницама, као и својим потребитим супраћанима из свих друштвених редова, од властеле и грађана до занатлија и људи из најнижег пука, за помоћ у њиховом сиромаштву и за потпору приликом удаја и женидби. Богатим легатима добро је обезбедио и мајку, која је тада још била жива, и супругу Џиву, као и своју ванбрачну кћер Аницу, а сетио се и безбројних рођака, пријатеља и познаника, којима је остављао дарове за сећање и из љубави (per amorem). Главни су наследници били иначе његови синови, од којих је старији Мико био већ ожењен, а млађи Јеро тек је пребрало да се жени.¹⁴

Држићев Облождер с правом је неке априлске вечери 1552. године могао очекивати да ће у кући тако богатог властелина имати краљевску вечеру; а сам Дум Марин, сасвим извесно, није ни могао ни хтео да не изиђе у сусрет жељи моћног пријатеља — који му је могао бити и заштитник — да учесници његовога „пира“ не буду, уз све друго, почашћени и каквом добром „машкаратом“, како је Држић локаткад скромно називао своје комедије. Мора да је славног комедиографа и овога пута, као безмало увек, „бријеме силовало“ и да је радио, по своме обичају, у последњи час, пошто је, немајући када да сам измишља фабулу, посетио за Плавтовом комедијом *Менелми*. Али како нигде није могао остати пуки имитатор, све је затим у комедији преудесио према својој вољи и организовао на властити начин, тако да је комедија *Пјерин* остављала утисак оригиналног дела, што је, у највећој мери, заиста и била. Само, како је од настанка и премијере *Дунда Мароја* прошло тек нешто више од године дана, а како је радио на брзину, Држић је, можда и нехотице, али можда и баш што му се тако допадало, понављао поједине досетке и специфичне обрте из те раније, а већ сигурно чувене комедије.

3. Позоришна дружина Гардзарија

О „фестама“, које су бивале „у бријеме од поклада“ — „од старијех нашијех одлучено на танце, игре и веселја“ — или на господским свадбама „за обеселит пир“ — неколико „дружина“ позоришних аматера изводило је Држићеве комедије за тадашњу

¹⁴ HAD, *Testamenta Notariae*, 45 (1577—1581), 195^v 201^r.

дубровачку публику, властелу и „лук стари и мудри“. Три од тих „дружина“ знамо и по имену: „Пошет-дружина“, „Нарњаси“ и „Гардзарија“. Две су поменуте безимено и описно: „та и та компанија“ и „млади ки нијесу прије нигда арецитавали“. Колико их је пак било још, које су прошле не оставивши ни оволико трага на страницама доцније проређеног и непотпуно сачуваног Држићевог комедиографског дела, не може се ни замислити.

Неке од тих „дружина“ трајале су дуже од једног карневала и приказале су током година више Држићевих дела. Тако је „Пошет-дружина“ још 1548. играла „прид двором“ сад изгубљену комедију *Пошет*, а три године после тога, 1551, опет је она у „Вијећници“ извела *Дунда Мароја*. Друге су „дружине“ бивале образоване за одређену прилику и деловале су кратко, ако се о томе може судити у околностима када нам за низ Држићевих комедија остаје тајна не само када су изишле пред публику, већ и којој „дружини“ то треба уписати у заслугу.

Међу аматерским позоришним „дружинама“ у Држићево време дужи је век имала и она која је носила име „Гардзарија“. Та „дружина“ сигурно је играла комедију *Манде* (или *Трипче*), како се види, уз остало, и из завршних речи главног јунака Трипчете, где он „инвитава“ (позива) друштво („бригату“) „у Гардзарију на вечеру“. „Дружина“ је према томе имала и кућу у којој се окупљала и тамо можда припремала и увежбавала „комедију“, и у којој је после представе приређивала вечеру; та кућа звала се управо „Гардзарија“, па неће бити далеко од истине помисао да је по њој „дружина“ своје име и добила. У *Манди* се „Гардзарија“ на неколико места спомиње, а још више од тога, поједине чланове те „дружине“ Држић, поштравајући се, изводи на сцену комедије, као њена лица. Једном је то учинио приказујући сусрет некаквог Которанина с такође ближе неодређеним Дубровчанином. Први од њих том приликом говори свом саговорнику: „Је ли вам, боже, Цвијета жива и Вукота? Ја вас познавам: ви сте Гардзарија. Велике ти смијехе и ви њеда чињахоте о покладијех“, на што други одговара, тобоже скромно и нехајно, али показујући узпред шта је и главна сврха окупљања у „дружине“: „Ото, истом за пасат бријеме“. Котораниново „д е г д а“ свакако треба да значи сећање, још увек живо како видимо, на раније представе „Гардзарије“, које су се дуго памтиле по сјајним успесима („велике ти смијехе... чињахоте“) или је барем Држић такво уверење хтео да у публици остави. Извесно је исто толико да се сећање на неку такву представу налази и у Котораниновом распитивању о Цвијети и Вукоти, што би морале бити личности из ко зна које Држићеве комедије, пре тога извођене, а после на жалост изгубљене.

Из једног даљег разговора у истој комедији, који воде Манде и Керпе, дознаје се да су „Гардзарију“ сачињавали племићи („дубровачки су властели што се зову Гардзарија“), па би то онда значило да, према обичајима који су у старом Дубровнику владали,

у тој „дружини“ није могло бити места ни за једног припадника грађанског слоја; није га стога могло бити ни за Држића самога. Ти властели требало је тобож да се тих поклада (у Котору? или другде, то јест у Дубровнику?) окупе на „лијепој вечери“, а говорило се и да ће се „по вечери измрчит“, и да ће се чак „и жене измрчит, тер се ће измрчени сви пак у коло ухитит“. Простодушна Манде питала се на то с узбуђењем: „Како ће ће моћ оне владике тријет да их мрченијех гледају?“ и то је отворило пут доцнијем претпостављању да су, како се одатле види, у дубровачкој ренесанси гдекад и жене, а овога пута баш и „Владике“, учествовале у позоришним представама. Пре ће бити, међутим, да је овде реч о карневалском маскирању и о заједничком плесу у колу, него о неком драмском представљању, али је уза све то вест свакако необична и с обзиром на строге и патријархалне норме ондашњег дубровачког понашања управо изненађујућа.

Позоришна „дружина“ која се називала „Гардзарија“ споменута је у Држићевим делима још једанпут, и то у вези с извођењем његове комедије *Џухо Крета*. Ерудита дубровачки, познавалац и преписивач Држићевих дела, лексикограф и помало и сам песник Ђуро Матијашевић одакле је знао, и тако је забележио, да се та комедија играла на „лиру“ властелина Рафа Гучетића. Доцније је утврђено да је тај „лир“ могао бити негде после 1. марта 1553, када је склопљен женидбени уговор између Рафа Мариновог Гучетића и „владике“ Аннице, кћери покојног Бенедикта Мариновог Гучетића, и то „за одмах“ (*per verba de praesenti*).¹⁶ Комедију *Џухо Крета* није имала те вечери да изводи „Гардзарија“, већ нека скупина младих и позоришту још невичних људи, старинских назора („ми људи чертаменте годишти млади, ма ђуди антици“), која је себе звала једноставно „та и та компанија“. Како су се због своје невестинине плашили од изласка пред публику, охрабрење и подстицај дошао им је од њихових старијих и искуснијих колега: „Дође Гардзарија, дружина Рафова, рекоше: „Машкари, што чините? бријеме је, ходите!““ Да их охрабре, глумци из „Гардзарије“ својим су млађим колегама тобож мазали „полсе“ (пулс) „русатијем оцтом“ (сирћетом у који су утопљене руже), пропраћајући то „с њекијем ријечми“, дакле бајањем, а осим тога су за растеривање треме употребили и неки свој „секрет“ (тајну), којим су узроковали да млади глумци буду од публике лепо примљени — а не гађани „гњиљем наранчињам“, како се догађало лошим представљачима — ма како иначе глумили („арецитали“), па и када би баш били „гофи“ (неспретни, недотупавни), свакоме ће се чинити да су играли „добро, лијепо и драго“. Сва та прича о „оцту“ и бајању, као и о чудотворном „секрету“, само је једна од Држићевих шала, а у њој је, бесумње, једино сигуран податак да је „Гардзарија“ била „дружи-

¹⁶ Stari pisci hrvatski, VII⁹, XCIV.

на” ондашњег дубровачког племића Рафа Гучетића. Тако се изненадно дознало за бар једног позоришног љубитеља који је био њен члан и глумац.

Тај Рафо Гучетић имао је у време своје женидбе тридесет и три године; рођен је дакле средином 1520, а од 17. новембра 1539. члан је Великог вијећа Дубровачке Републике.¹⁶ Поред уобичајених служби у државној управи, он се живо бавио трговином,¹⁷ и свакако је био богат човек: ту је објашњење Држићевог пријатељства и везаности за њега, као и спремности Дум Маринове да том свакако утицајном младом властелину угоди комедијом писаном за његов „пир”, као и комедијама које је „Гардзарија, дружина Рафова” имала извести у другим пригодама. Гучетић је зналао надживео Држића и умро је тек 1591, на жалост не начинивши тестамент, који би нам, да је иза њега остао, дао много више увида у његове животне прилике.

Сама реч „гардзарија” у дубровачком свакодневном говору означавала је кућу у којој је вршено *гребенање*, то јест одстрањивање сувишних длака из вуне или лана чешљањем преко нарочитих справа с гвозденим зупцима (*гребена*). Реч је та дошла из италијанског језика (*garzare, garzeria, garzatore*),¹⁸ а бележе је и речници новолатинског (*garzare, гребенати, стрићи, pannos carminare, tondere; garzaria*, место где се глачају комади сукна, *locus ubi panni poliuntur; garzator, гребенар, panni tonsor, carminator*).¹⁹ Зато чуди што је лексикографи из великог академијског Рјечника хрватскога или српскога језика нису умели објаснити, већ су само забележили и то управо поводом Држића: „Гарцарија (или Гардзарија) f. име њекаквом друштву, које је у Дубровнику XVI вијека глумило и справљало машкарате и друкчије се веселило у покладе. Без сумње туђа ријеч...”, додајући уз то „тумачење” већ познати пример из комедије *Манде*.

У XVI веку, када су ткачка и индустрија вуне биле у Дубровнику веома развијене, *гребенање* је било посебан занат (*arts*), који се учио као и сваки други. Они који су њиме желели да овладају погађали су се код мајстора који су га знали и том приликом правили су нарочите уговоре. Један пример, уместо других и сличних, дао би се навести из 1533. године: тада је, 10. децем-

¹⁶ *Specchio del Maggior Consiglio 1500—1599*, 387: Ser Raphael Mar. de Gozze ann. XX die XVII Novembr. 1593, 1591 obiit.

¹⁷ Вид. Ј. Тадић, *Дубровачка архивска грађа о Београду (1521—1571)*, Београд 1950, на више места; Ј. Тадић, Т. Поповић, *Дубровачка архивска грађа о Београду (1572—1593)*, II Београд 1976, на више места.

¹⁸ Видети под тим речима напр. познати речник Tommaseo-Bellini-a, или пак С. Battisti — G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, III, Firenze 1952.

¹⁹ Тако напр. Du Cange у свом речнику средњовековног латинитета. Уп. и *Lexicon latinitatis Medii aevi Jugoslaviae*, I, Zagrabiae 1973, s.v. *Garzare* (cf. serb. croat. gargašiti) — *tondere, carminare*: чеšљати, гребенати; *Garzator, Garzotur*, m. — *qui carminat, qui tondet*: гребенар, »gargašar.« Тако се дају и примери и то из дубровачких докумената.

бра, некакав Радосав Милорадовић из Пружа, који је желео да изучи пребенарски занат (*adiscere artem garzarie*) склопио погодбу с Цвјетком Ивановим из Сланого, који је обећао да ће га за четири дуката напраде „ваљано и савршено” обучити „занату пребенања” (*artem garzarie*), „тако да он може добро да обавља поменути занат и да буде упућен у њега”.²⁰

А кућа у којима се обављало пребенање, и које су се по томе звале „гардзарије”, било је у Дубровнику у том истом веку неколико, и у разним крајевима града. Једној је власник био баш онај Држићев Доно Мишкинов — односно, властелин Доно Михов Бунић — на чијем је „леиру” приказана Држићева комедија *Пјерин*. Он је ту своју кућу или „пребенару” (*domum suam seu Garzariam*), која је била у Улици светог Вика (*in via sancti Viti*), потоњој Уској улици, изнајмио пучанину Јакобу Радаљевићу (*de Radaglius*) за сто дуката годишње кирије коју годину пре 1573, када је о томе реч у једном документу, управо за послове везане за производњу вуне (*pro exercitio artis lanae*).²¹ Ту исту кућу (*la casa mia Garzaria*) оставио је потом у својој опоруци из 1610. дубровачким државним благајницима Донов син Михо Бунић.²² Друга „гардзарија”, покрај цркве светог Николе, помиње се у једном тестаменту из 1557. године.²³ Она је, како изгледа, припадала властелину Андрији Мариновом Растићу, који се двадесетак година доцније погодио са зидаром Крилом Русковићем да му на њој сагради лукове од порозног камена и креча.²⁴ Такву једну кућу (*casa chiamata Garzaria*), у Широкој улици, наследила је од својих предака Ниска Соркочевић, жена песника Османа Цива Гундулића; јуна 1641. та кућа је била покрадена, па се Ниска због тога тужила.²⁵ Неке од тих кућа које су Дубровчани звали „гардзарије”, можда када се у њима привремено није радило, а можда и када су оне после основне употребе коначно напуштене за тај посао, служиле су њиховим младим власницима и друговима који су се око њих купили („дружинама”) за сваковрсне састанке и ноћне седељке, као и за „дружинске” вечере. Случај који се почетком јула 1545. десио младом властелину Петру Франовом Градићу одиграо се после такве једне седељке. „Јуче увече био сам са дружином у Гардзарији. . .”, почиње тај Градић свој исказ пред судијама који су га потом испитивали, па наставља причајући подрбно како се с Марином Дамјановим Менчетићем шетао Плацом и Улицом међу црјевјаре, и како је, око три часа ноћи, Менчетић отишао кући, а он се упутио својој, на ком путу

²⁰ HAD, *Diversa Cancellariae*, 121 (1533—1534), 136.

²¹ HAD, *Diversa Notariae*, 118 (1568—1573), 202.

²² *Testamenta Notariae*, 55 (1613—1619), 238.

²³ *Testamenta Notariae*, 41 (1555—1562), 67.

²⁴ *Diversa Cancellariae*, 165 (1578—1579), 5.

²⁵ HAD, *Lamenta de intus et de foris*, 41 (1641—1642), 27.

га је, у Кривој улици, ранила непозната особа, која је одмах затим побегла са места напада.²⁶

По некој од тих кућа у којима су се окупили — а биће то она најпре она у Улици светог Вида, којој је власник био Држићев пријатељ Цоно Мишкинов Бунџић — позоришни аматери из „Гардзарије“ дали су својој „дружини“ такво име. Али осим тог основног разлога, што је дакле једна „гардзарија“ била место њиховог састајања, њихов су избор вероватно одредиле преносне могућности те речи: као што се у „гардзарији“ гробенањем пречишћавала и за финалију употребу припремала вуна, тако су делатношћу „дружине“ тога имена, то јест њеним представљањем комедија, навођени на поправљање од мана и тако оплемењивали њихови гледаоци. Одредивши се на тај начин за име своје „дружине“, они су у исти мах, посредно, али довољно разговетно, одређивали и један битни део своје књижевне и позоришне поетике.

²⁶ HAD, *Lamenta de intus*, 91 (1545—1546), 116’.